

постсоветском пространстве : материалы Международной интернет-конференции / РАМ им. Гнесиных. – М., 2010. – Режим доступа : <http://musxxi.gnesin-academy.ru/wp-content/uploads/2009/12/Akopyan.pdf>.

2. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.

3. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей : избранные труды : в 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 42-222.

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.

УДК 37.013.42(477)

Світлана ЗАЄЦЬ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та історії педагогіки
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРА В УМОВАХ СІМ'Ї

У статті обґрунтовано поняття соціального гувернерства та тенденції його розвитку в Україні; встановлено залежність між функціональними обов'язками, напрямками і ролями соціального гувернера та потребами й можливостями сім'ї; визначено завдання індивідуального навчання і виховання у векторі соціальної адаптації; окреслено теоретичну основу діяльності соціального гувернера й перспективи наукових досліджень його діяльності.

Ключові слова: соціальний гувернер, індивідуальна система, теорії виховання і навчання.

В статті обґрунтовано поняття соціального гувернерства і тенденції його розвитку в Україні; встановлено залежність між функціональними обов'язками, напрямками і ролями соціального гувернера к потребностям и возможностям семьи; определены задачи индивидуального обучения и воспитания в векторе социальной адаптации; намечена теоретическая основа деятельности социального гувернера и перспективы научных исследований его деятельности.

Ключевые слова: социальный гувернер, индивидуальная система, теории воспитания и обучения.

The concept of "social tutorship" and its trends in Ukraine are analyzed in the article. The correlation between the functional responsibilities and social roles of a tutor and needs and capacities of the family is defined, individual training and education goals in the vector of social integration are set up, the theoretical basis of the activity of a social tutor and his research perspectives are outlined.

Key words: social tutor, individual, theories of education and training.

Проблеми сучасної сім'ї вимагають появи нового фахівця – соціального гувернера, основна мета діяльності якого – реалізувати індивідуальний підхід у соціальному вихованні та активізувати соціальний розвиток особистості.

«Гувернер» та «соціальний гувернер» – поняття не тотожні, вони різняться за специфікою діяльності. На перший погляд, може здатися, що неможливо поєднати педагогічні явища, які є протилежними процесами: індивідуальний підхід у гувернерстві та соціальний розвиток особистості в соціальній педагогіці. Однак саме поєднання змістовної складової соціального виховання та індивідуального підходу уможливує оптимізацію споконвічного протиріччя між особистісним та соціальним розвитком. Якщо зважати тільки на індивідуальний підхід у гувернерстві, то навіть за умови вдалої організації такої виховної діяльності особистість розвивається дещо однобічно: здебільшого порушується формування комунікативних здібностей, не відбувається усвідомлення себе як частини певної групи, соціуму. Навіть якщо дитина відвідує гуртки та секції, спілкування з однолітками має обмежений характер, а тому мають додатково створюватися умови для її соціального розвитку. У цьому допоможе соціальне виховання як процес створення умов для розвитку соціальності особистості.

Водночас у сучасному неоднозначному соціальному просторі, коли виховання гармонійно розвинутої особистості потребує нових орієнтирів, індивідуальний підхід виявляється ефективним. А оскільки соціальне виховання – складова цього гармонійного розвитку, то індивідуальний підхід гувернерства у соціальному вихованні стає актуальним, зокрема, якщо йдеться про процес індивідуалізації на підґрунті адаптації та інтеграції в соціум як ієрархії соціального розвитку особистості [3].

Становлення та функціонування інституту гувернерства в історичній ретроспективі, переваги й недоліки розвитку соціального гувернерства в сучасних умовах, підготовку фахівців вивчають А. Бардінов, Л. Кобилянська, Н. Ковалевська, Є. Сарапулова, С. Теплюк, О. Шароватова та ін. Сучасні аспекти сімейної системи освіти обґрунтовані такими науковцями, як А. Барбінов, Н. Побірченко, С. Попиченко, Т. Тронько.

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. Гончаренка подано наступне трактування поняття «гувернер»: «Гувернер, гувернантка (від *фр. gouvernante – керувати*) – особа, яку наймали для домашнього виховання й навчання дітей у сім'ях дворян, вищих чиновників, буржуазії, купців» [4].

У дослідженнях, які торкаються проблеми соціального гувернерства, науковці зазвичай уникають тлумачення поняття "соціальний гувернер". Так, І. Акішчева у першому методичному посібнику "Технологія роботи соціального гувернера" не лише не розмежує категорії "гувернер" і "соціальний гувернер", а й не пояснює сутності останнього [1].

На думку Л. Кобилянської, можливість діяльності соціальних педагогів як гувернерів розглядається саме в контексті догляду за дітьми з обмеженими можливостями та сиротами [5]. Таке розуміння сутності цього поняття, на наш погляд, значно звужує поле діяльності соціального гувернера й відповідно його функції, а також обмежує категорії дітей, з якими він може працювати.

Заслугове на увагу визначення, запропоноване Н. Максимовською. Вона зазначає, що соціальний гувернер – це "спеціаліст із соціального виховання, який реалізує його в домашніх умовах або в умовах, наближених до таких, та базує свою діяльність на індивідуальному підході" [6]. Ми підтримуємо таке трактування і вважаємо, що соціальний гувернер – це найманий фахівець, який забезпечує індивідуальне домашнє виховання і навчання дітей з урахуванням соціальних потреб сім'ї і вимог суспільства. Крім того, науковець розкриває певні тенденції розвитку потреби соціального гувернерства на сучасному етапі.

Існує ряд соціально-економічних та психолого-педагогічних проблем сім'ї, що потребують вирішення за допомогою організації індивідуального навчання і виховання дитини в домашніх умовах. Отже, залежно від потреби і можливостей сім'ї відбувається визначення основних обов'язків, функцій та ролей соціального гувернера, вибір напрямку соціально-педагогічної діяльності, а також окреслення мети, змісту та завдань його діяльності.

Зважаючи на зайнятість чи інші обставини, батьки змушені вдаватися до послуг соціального гувернера. Для забезпечення терапевтичного ефекту та реабілітаційного періоду соціальний гувернер виконує функції інших фахівців (дефектолога, соціального педагога). Подолання неспішності у навчанні, здійснення індивідуального розвитку обдарованості дитини, вирішення конфліктної ситуації, підготовка дитини до школи чи адаптація до соціуму реалізується через виконання ролі «вихователя, вчителя, наставника, посередника».

Слід звернути увагу на те, що соціальний гувернер може працювати з усіма віковими категоріями дітей, крім немовлят. Період від народження до одного року – це час, коли дитина адаптується до зовнішнього світу, а тому, на наше глибоке переконання, у цей період її життя з нею мають перебувати виключно мати й батько.

Варто також відзначити, що діяльність соціального гувернера зорієнтована на роботу з усіма категоріями дітей (незалежно від наявності чи відсутності у них проблем), а саме: фізично і психічно здоровими, з обмеженими функціональ-

ними можливостями, з незначними порушеннями здоров'я, соціальними проблемами, обдарованими дітьми.

Функціональний аспект діяльності соціального гувернера включає діагностичну, прогностичну, соціалізуючу, виховну, освітню, комунікативну, попереджувально-профілактичну, організаторську, консультативну, правозахисну, корекційно-реабілітаційну, психологічну, соціально-терапевтичну, посередницьку та морально-гуманістичну функції [2].

Виходячи з означеного вище, слід зауважити, що соціальний гувернер транслює цінності соціального виховання на індивідуальному рівні або урізноманітнює індивідуальну виховну діяльність соціальною складовою. З одного боку, діяльність соціального гувернера порівняно з традиційним гувернером звужена, оскільки він не викладач і не вчитель, а з іншого – вона розширюється за рахунок організаційної та координаційної функцій і можливості розвитку соціальності особистості.

Зазначені функції домінують залежно від потреб та конкретних ситуацій, що виникли в дитини. На основі функцій визначимо напрями роботи соціального гувернера, а саме:

- здійснення індивідуального соціального виховання і розвитку дітей переддошкільного, дошкільного та шкільного (переважно молодшого та середнього) віку, захист їхніх прав та інтересів;
  - організація індивідуальної роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями чи незначними порушеннями стану здоров'я, дітьми із соціальними проблемами, обдарованими дітьми з метою соціально-педагогічної допомоги і підтримки, корекції їхнього розвитку, нейтралізації негативного впливу середовища;
  - установа співробітництва з батьками дитини, підвищення їх педагогічної культури, допомога у виконанні функцій вихователів;
  - налагодження співпраці з різними соціальними інституціями та спеціалістами;
  - удосконалення власної професійної діяльності;
  - робота у приватних агенціях із застосуванням інноваційних і інтегрованих освітніх програм розвитку дитини;
  - виконання ролі батьків-вихователів у дитячих будинках сімейного типу.
- Представлений напрям роботи в Україні законодавчо врегульований. У цьому аспекті важливим є проходження майбутніми батьками-вихователями курсів підготовки соціальних гувернерів.
- Загальний зміст діяльності соціального гувернера з об'єктом виховної діяльності, окрім традиційних виховних напрямів, може охоплювати:
- формування соціальної компетентності об'єкта виховання, сприяння перетворенню його на суб'єкта власного соціального розвитку;
  - підвищення ефективності міжособистісних та соціальних комунікацій людини, з якою працює;
  - виявлення здібностей вихованця, забезпечення соціального комфорту в процесі розвитку обдарованих особистостей;
  - інтеграцію вихованця до соціального середовища, що сприятиме формуванню його адекватної оцінки соціуму та свого місця в ньому;
  - формування соціальної активності та відповідальності в процесі реалізації завдань соціального

виховання;

- розвиток навичок соціальної самоорганізації життя; зміст діяльності соціального гувернера з оточенням вихованця та в соціальному середовищі;
- діагностування стилю сімейного виховання та його активізація чи корекція в разі потреби;
- виявлення позитивного соціального потенціалу мікросоціуму, в якому перебуває вихованець, залучення до гувернерської діяльності виховних можливостей територіальної громади;
- залучення до виховання та розвитку особистості різноманітних позаосвітніх та дозвілєвих закладів [3].

Діяльність соціального гувернера як особливий вид соціально-педагогічної діяльності реалізує як загальні, так і специфічні завдання індивідуального навчання та виховання, зокрема:

- дотримання нормативно-правової бази діяльності соціального гувернера;
- проведення психолого-педагогічної діагностики дитини в умовах індивідуального домашнього виховання;
- визначення векторів роботи з особистістю (корекція, розвиток, удосконалення);
- визначення можливостей інтегрованої та інклюзивної освіти дітей;
- сприяння адаптації та соціалізації дітей, які навчаються в домашніх умовах.

Структуру умовної системи сучасного виховання особистості доцільно розглядати як синтез напрямів розумового, фізичного, морального, трудового та естетичного виховання. Є. Сарапулова з цього приводу зазначає, що на межі ХХ-ХХІ століть намітилася тенденція до максимального зближення та взаємозбагачення виховних систем різних країн. При цьому вона виокремлює кілька *психолого-педагогічних* підходів, які активно застосовувалися гувернерами [7]:

- *Теорія С. Л. Рубінштейна та його послідовників*. Вихователь сприймає дитину як творця життєвого шляху, адже вона ініціює й здійснює практичну діяльність, спілкується, пізнає світ тощо. Тобто вихованець сприймається педагогом як творча, вільна, активна особистість. Суб'єкт (дитина) виявляє себе в актах своєї творчої самодіяльності і водночас формується в них. Діяльність, що визначає об'єкт, над яким вона відбувається, визначає водночас і суб'єкта, який її реалізує. Чим більш значущою є діяльність, то багатшим стає внутрішній світ даного суб'єкта. Продукт діяльності дитини виступає не лише змістовим, а й структурним параметром взаємовідносин її зі світом, а також результатом саморозвитку та самовтілення сутності її "Я".

- *Теорія "заломлення" зовнішніх впливів* (за К. О. Абульхановою-Славською). Під поняттям "зовнішній вплив" розуміють сукупність зовнішніх умов, які співвідносяться у своїй якісній визначеності із внутрішнім світом дитини. Розглядається проблема детермінації та самодетермінації психічного. Психіка дитини сприймається як активно діюча, перетворююча сила. На цій психологічній основі базується педагогічна теорія індивідуального підходу у вихованні, узгодження виховної системи з особистісними якостями (темпераментом, інтересами, схильностями тощо) кожної дитини.

- *Теорія диференціації поведінки як форма внутрішньої та зовнішньої активності* (за

Д. М. Узнадзе). Розрізняють як інтрогенну поведінку (визначається інтересами дитини), так і екстрагенну (визначається зовнішньою необхідністю). Як наслідок – свідомо моральна поведінка спостерігається в дитини лише за умов визнання і внутрішнього прийняття нею необхідності відповідного морального кодексу.

- *Структуральна (інтроспективна) психологічна теорія*. Як основний метод вивчення психіки використовується самоспостереження (основоположники Дж. Локк, Р. Декарт). Означений підхід застосовувався в гувернерстві при організації переходу від етапу виховання до етапу самовиховання. Найбільш повно положення інтроспективної психології реалізовано у виховній системі Й. Г. Песталоцці.

- *Теорія історичного виміру* (за К. Хольцкампом) урахує всі зміни психіки індивіда на кожній стадії його розвитку. Психологічне явище розглядається як таке, що поєднує в собі елементи минулого, сучасного й майбутнього, а тому відтворює закономірності освоєння людиною часу свого існування в конкретний момент. На теорії історичного виміру ґрунтуються педагогічні положення про можливість як виховання, так і перевиховання дитини.

Дидактичні педагогічні теорії:

- *Теорія активізації процесу навчання* (упорядник М. М. Скаткін). Гувернерська педагогічна система була зорієнтована на попередження виникнення причин неуспішного навчання: при проведенні занять ураховувалися стан здоров'я, самопочуття й настрої учня, через позитивні стимули й цікаві форми роботи створювалося позитивне ставлення дитини до процесу засвоєння знань; тривалий час дитина виконувала домашні завдання під наглядом учителя і лише після того, як педагог пересвідчувався, що в неї сформовані вміння самостійної навчальної діяльності, їй час від часу дозволялося самостійно працювати над уроками.

- *Теорія розвивального навчання* (упорядник І. С. Якиманська), яку ще називають розвивальним навчанням, спрямована на забезпечення повноцінного засвоєння учнями знань, озброєння спеціальними прийомами опанування матеріалом в умовах різноманітних навчальних ситуацій, що безпосередньо впливає на розумовий розвиток дітей. Дослідження І. С. Якиманської засвідчили, що коли паралельно із засвоєнням змісту навчального матеріалу учні оволодівають раціональними способами добування знань, це сприяє підсиленню загального розвитку їх інтелекту.

- *Теорія поетатного формування розумових дій* (упорядники П. Я. Гальперін, Н. Ф. Талізін).

На нашу думку, кожен соціальний гувернер використовує власну методику реалізації завдань та системи навчання і виховання дітей, опираючись на психолого-педагогічні й дидактичні теорії та погоджуючи всі свої дії з батьками вихованців.

Серед проблем, які виокремилися в організації роботи соціальних гувернерів на сучасному етапі розвитку держави, варто назвати наступні:

- запит на послуги гувернерів перевищує можливість професійно підготовлених кадрів;
- більшість гувернерів працюють без урахування особливостей родини, освітнього рівня батьків, їх запитів та очікувань у вихованні та соціалізації дитини;

- готуючи дитину до школи, губернери рідко застосовують інноваційні методи діяльності;

- губернери не обізнані з концепцією інтегрованого соціопсиходидактикоінформаційного підходу до побудови освітнього й виховного процесів [1].

Надзвичайно багато прогалин спостерігається і в науково-дослідних розробках, які соціальні губернери могли б використовувати у своїй практичній діяльності, зокрема вони потребують:

- наукових та практичних рекомендацій щодо специфіки діяльності соціального губернера з різними типами сімей;

- матеріалів щодо входження губернера в сім'ю та формування закономірностей розвитку особистості в сучасному соціумі;

- розробок інноваційних методик розумового розвитку дошкільника в умовах домашньої освіти;

- рекомендацій-напрацювань фахівців щодо соціально-психологічної допомоги губернерам у подоланні конфліктних ситуацій у сім'ї;

- соціальних та психолого-медико-педагогічних методик із метою використання в практичній роботі;

- напрацювань із питань інновацій у підготовці або перепідготовці губернерів для медико-соціальної реабілітації дітей із хронічними фізичними вадами та ін.

Надзвичайно важливим є питання розробки концепції і структури системи сімейної (фундаментальної) освіти в Україні. Вирішення цих питань, розробка нових індивідуалізованих дидактичних підходів у педагогічній теорії і практиці, координація роботи соціальних губернерів із представниками різних установ підвищить рівень підготовки справжніх фахівців для соціальних потреб сімейного виховання. Ураховуючи те, що держава – це замовник освіти, надзвичайно важливим у цьому аспекті є об'єднання спільних зусиль міністерств і відомств, учених і практиків в обґрунтуванні та створенні необхідних і оптимальних шляхів розвитку соціального губернерства в Україні в сучасних умовах [3].

Для покращення системи освіти в галузі соціальної роботи, зокрема підготовки соціальних кадрів, необхідно пам'ятати про:

- вивчення потреб у таких кадрах по всій території України;

- диференційний підхід щодо підготовки соціальних губернерів на базі вищих навчальних закладів та всіх рівнів курсів підготовки і перепідготовки педагогічних та соціальних працівників, організацію взаємодії між ними в питаннях змісту програм, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу;

- наукове забезпечення змісту освіти (вивчення інноваційних підходів у розробці теоретичних проблем соціальної педагогіки і психології, фемінології, соціальної ювенології та геронтології в системі соціальної роботи);

- практичну підготовку фахівців соціальних губернерів, контроль рівня знань і практичних навичок;

- підготовку соціального губернера до засвоєння основних знань суміжних професій, дослідницької та прикладної діяльності, яка межуватиме з організаційно-адміністративною і практичною діяльністю тощо.

Соціальна освіта і діяльність соціальних губернерів вимагає постійного самовдосконалення, оновлення теоретичних і практичних знань. Зважаючи на це, якісна підготовка та допрофесійна перепідготовка соціальних губернерів є надзвичайно важливим завданням Міністерства освіти та науки і Служб у справах сім'ї, молоді і спорту як елемент соціальної освіти та адресної практики.

Висновки. Із появою соціального губернерства з'явилася можливість вирішити багато питань, що були не під силу загальній педагогіці: індивідуальний підхід до дитини; поглиблений розвиток дитячої обдарованості; терапевтичний аспект виховання недужих дітей; соціальний захист дітей із фізичними та психічними вадами; педагогізація батьків, що допомагає їм у розв'язанні проблем сімейного виховання; соціально-педагогічна допомога і підтримка, захист прав та інтересів дітей у сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акіншева І. П. Технологія роботи соціального губернера : метод. посіб. для студ. спец. "Соціальна педагогіка та практична психологія", "Соціальна педагогіка та основи правознавства" / І. П. Акіншева. – Луганськ : Альма-матер, 2008. – 164 с.
2. Гавриленко Т. Функції та напрями роботи соціального губернера [Електронний ресурс] / Т. Гавриленко. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vchdpu/ped/201184/Gavryl.pdf.
3. Гайдукевич В. І. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів із дисципліни "Основи соціального губернерства" / В. І. Гайдукевич. – К. : Персонал, 2010. – 41 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Кобилянська Л. І. Губернерство як предмет науково-педагогічного аналізу / Л. І. Кобилянська // Вісник Львівського ун-ту. – 2012. – Вип. 28. – С. 91-99. – (Серія педагогічна).
6. Максимовська Н. О. Губернерство в сучасних умовах: соціально-педагогічний аспект / Н. О. Максимовська // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2009. – № 3. – С. 11-16.
7. Сарапулова Є. Г. Психолого-педагогічні основи навчально-виховної діяльності губернера : монографія / Є. Г. Сарапулова. – К. : МАУП, 2003. – 264 с.

Дата надходження до редакції: 09.07.2014 р.